

Елин Пелин

Летен ден

Селото Горно Ровинище е малко и грозно полско селце с ниски, олупени къшурки, неприветливи и неваросани, разхвърляни безразборно из разградените и боклучиви дворища, из които по цял ден играят немирни и нечисти дечурлига. Една безименна и безводна река, която услужва само на пороите, простира през сред селото широко каменливо речище и прави картината още по-грозна и по-печална. Лете, когато водата съвършено пресъхне и когато каменливият насип на речището се нажежи и побелее, това голо, без зеленина и почти без дървета село добива нерадостен вид. И старата черкова със зеленясалите керемиди, и ниската камбанария със смачкания покрив и изкривения дървен кръст на нея, и полусухата топола до тях, и жълтите лица на гушавите жени, и песъчливите сипеи из улиците навяват човеку тъга и го карат да бяга.

Това лято аз минах през него, може би двадесетия път през живота си, и то ми се стори грозно повече отвсякога. Беше жътва. То пустееше. Затворените безлюдни къщи тъжно и глухо немееха. Две-три полуголи, нечисти деца се пърпелешкаха лениво из горещия пясък на улицата. Една сляпа бабичка неподвижно седеше под сянката на една порта и от час на час им изгълчаваше нещо, сякаш излайваше като ударено куче. Пред една къща неподвижно лежеше болник. Зад пустата воденица бързо се мярна дългата фигура на полякът с обвесена през рамо пушка и изчезна. С една реч – глухота. Глухота и тегота.

Денят бе душен и тежък. Слънцето упорито бе се спряло посред синия небесен купол и сипеше огън и жар от висините. Чувствувахе се страшна умора. Усамотените тук-там из градините брести и овошки стоеха безмълвно, с отпуснати листа и сякаш чакаха, а-а, да се сплавят под палящите слънчеви лъчи. Излязох бързо из задушливото село и се упътих към близките ханчета на шосето. Над широкото поле, заградено с венец от сини далечни планини, трептеше адска марана. Тежко и уморително безмълвие цареше в запаления въздух. Навред из узрелите нивя в полето се белееха групи жътвари и жътварки. Ни пѣдпѣдък се обаждаше, ни чучулига пееше. Далече, далече нейде дружни момински гласове излека бяха подели жътварска песен. Треперливият ѝ отглас се люлееше над полето на тихи вълни, трогателно и тъжно, тъжно до сълзи.

Слънце пече – класове прегаря,
вятър вее – едро жито рони,
черни очи – дребни сълзи ронят,
ой, смили се, боже!...

Отбих се на ханчето край шосето. И тук същата пустота и тегота. Ниско и дълго като плевник здание, с нещо като градинка отпред, служи за кръчма, и макар че е на друма, недружелюбният му вид не мами пътниците, и постоянни негови посетители си остават жителите на Горно Ровинище.

Вътре беше хладно. Неравният под от калени плочи беше изметен и полян с вода. Широките стрехи на покрива не пушаха слънчевите лъчи през прозореца и вътре цареше полумрак, който отморява очите и някак си освежава. В ъгъла срещу вратата стоеше стар тезгях, обезобразен от мухите и приличен на кафез, през дървената решетка на който се виждаше заспала между чашите главата на съдържателя-цинцарин. Отстрана около една ниска масичка вдигаха врява петима пияни селяни.

При моето влизане те замълчаха. Внезапно иззад масата се повдигна едно мъничко, хило човече, с детинско, но старо и сбръчкано лице, по което нямаше никаква следа от брада и мустаци. Това късе, облечено в груби шаечни дрехи, шити на ръка, се казваше Марко и се ползуваше с голяма известност из околията, макар че беше прост терзия. В турско време, някога си, той бил учител и от Освобождението постоянно даваше прошения за пенсия. Ние бяхме стари приятели.

Той заскача около мене весел като дете и записка с тънък и смешен женски глас:

– Ах, скитнико, скитнико! Добре ми дошло, пиленце!

Сивите му оченца играеха под безцветните вежди весело и подвижно.

Той почна да ме разпитва дяволито за това, за онова и се мъчеше да бъде умен и приятел със значение. Хриплив и писклив смях широко разтваряше устата му, из която се подаваше крив зелен зъб, който застъпяше долната му устна.

– Аз пия, както виждаш... Кой е луд, нека работи... Мен ми дай винце и... же-е-ни, хи-хи-хи! – И той весело и от сърце се смееше на своята неуместна шега.

На средата на масата с важност седеше Гаврил кметът, рус до бело-та, със сини очи, кокалест и едър като дъб селянин. Медночервеното му лице сияеше от доволство. Беше добре разположен.

Той ме поздрави, подмигна лукаво към жадното за любов късе и почна гръмливо да се смее. Тоя Гаврил беше чуден човек. Дългите му извити като два сърпа мустаци придаваха юнашки вид на господарската му външност и будеха почит. След сръбско-българската война, в която го ранили, той дълго служил като полицейски старшия, но после се

уволнил и се прибрал в село. Той беше сиромах, но не му се работеше, обичаше да продава чорбаджилък. А откак почнаха да го избират кмет, беше се и пропилил. Обичаше жените и си имаше историйки.

До него седеше с отпусната глава съвсем пиян Иван Дядката. Той смирено ми протегна ръката си, нахлупи шапка над вежди, въздъхна и се помъчи да мине за трезвен.

– Ей, Дядка, не спи, ами запей! Запей, бе Дядка! Напук на сиромашията! Их, пусто бре-е! – задърпа го Марко за рамото.

Дядката се не поклати. По неговото умно лице лежеше тъга. Трезвен той беше добър човек. Имаше четиридесет години и се ползуваше с почит в селото, защото бе грамотен, разумен, с весел характер и пееше в черква. Но откакто умря жена му, той се промени, отчая се и почна да пие.

– Дядка, запей! – настояваше Марко.

– Ха, Дядка! – рече Гаврил.

– Не!

– Запей, бе Дядка, запей!

– Не думкайте, няма да пея!

И като въздъхна, Дядката печално поклати глава и се замисли.

Гаврил му подаде чашката.

– Дядка, пий!

– За пиене – ще пия.

– Ха така де, не ставай жена! – викна кметът.

– Пусни му края, бе Дядка! Какъв си се омърлушил такъв... Пий – това ще ти остане! Нима си се родил да пееш само в черква на бабите? Запей, аз ще пригласявам. Ех! – заудря с юмрук по масата дългият като върлина селски поляк и очите му засвяткаха. Сухото му и черно лице никак се намръщи и безкръвните му тънки устни нервно затрепераха.

– Запей моята песен, бе Дядка. Пелинковата песен запей – въодушевено се развика той. – Запей да падне сърце на място! Хайде!

Любил Пелинко Милена,
Милена, шерка хаджийска,
хаджийска и чорбаджийска...

Иван Дядката се не поклати. Пелинко въздъхна и махна с ръка.

– Ех, не ви бива за нищо.

Той беше момък на двадесет и две-три години, бърз, пъргав и буен. Гореща кръв течеше в неговите жили и го правеше непомирим. В Горно

Ровинище дълго време ще разправят за неговите ергенски лудории по хората и по сепенките. Беше го обикнала чорбаджийската щерка Милена, хубава спретна мома. Чорбаджията нямаше син и иска да го призети, но Пелинко отказа, макар че бе последен сиромаш. Така – от вироглавство.

– Ни съм аз за тях, ни са те за мене.

И той остави чорбаджийската къща, дето бе ратай. Но сетне Милена стана трудна и посрами баща си. Пелинко дадох в съд, ала някой си вдовец отведе Милена нейде по загорските села и работата се потуши. В село на Пелинко изведоха песен. Това не му попречи да се ожени. Само че жена му наскоро умря и сега той бе вдовец.

– Дядка, пий и пей – продължаваше да удря той по масата.

– Да пукна, ако запей!

– Пукни тогава – по-добре да пукнеш!

Гаврил почна гръмливо и продължително да се смее. Това обиди Дядката.

– Кмете, ти защо се смееш?

– Смешен си.

– Няма да пея! – вдигна глава Дядката. – Срам ме е... жал ми е. Полето гори. Децата ми са там, работят... Пък аз се напих... Няма да пея!

Дядката удари с ръка по масата и поиска да побегне. Гаврил го прегърна с мощните си ръце и почна да го целува по устата.

– Дядка... много умуваш! Не ставай магаре, ами запей. Ще пеем всички! Ха, искаш ли?

– Не.

– Тогава сам... хайде!

– И сам не искам...

– За какво се замисли? Деца имаш – нека работят, ти почивай... Защо си ги чувал? На, вземи чашата, да чукнем... Сиромаси сме, бе Дядка... си-ро-ма-си сме! И да работиш, и да не работиш – все то. Това ще ни остане!

– И во гресех роди ме мати моя – рече Дядката и изпи чашата до капка.

– Е, тъй те искам, Дядка – рече Гаврил и го потуша по рамото.

– Всичко е суета... всичко. Суета сует – рече Марко.

– Имаш право. За късавите като тебе – така е – отговори язвително

Дядката.

– Така е! – удари масата полякът.

– Скакалец! – рече Марко и почна да псува.

– Пшт! – каза строго кметът и поглади сърповидните си мустаци.

Петият човек, дядо Йорго, който седеше с увиснала глава настрана, се отметна върху дългия хамбар край стената и захърка.

Полякът го изгледа с продължителна насмешка, па като махна с ръка, рече:

– Минало ти е времето, дядооо!

И обори глава.

Марко въздъхна. Гаврил хвърли още една чаша. Дядката почна да мрънка тихо някаква песен. Запрелият часовник на стената внезапно почна да бие. Заспалата глава на цинцарина се изправи между чашите, погледна към масата на пианиците, прозина се, кихна и пак увисна на дъската. Марко подкара някаква черковна песен с пискливия си глас. Дядката го придружи със сладкия си тенор. Гаврил и Пелинката завиха след тях:

От юности моее-я
мнози бо-рют мя страс-ти...

Дрезгавите им гласове затрепераха продължително, превариха се, застигнаха се, преляха се един в други и в края се извиха несъгласно и меко. Менците, които висяха над тезгяха, дадоха тих звънлив отглас.

Вътре ненадейно влезе Павел Нямото – синът на Дядката, – изгледа гневно пианиците и като приближи баща си, почна да го дърпа за рамото.

Павел беше едър и здрав седемнадесетгодишен момък с умно лице и високо чело. Още от детство беше глухоням. Когато баща му биваше пиан, Павел трепереше от гняв й ненавист и често пъти го изхвърляше из кръчмата и го биеше, без да може някой да се разправи с него. По червеното му лице и по сламките на пояса му личеше, че иде от нивата. Той задърпа по-силно баща си, почна да ломоти нещо и да разправя с ръце и с очи.

– Вика ме – ще си отида – рече Дядката.

– Ба, притрябвал си му сега – обади се Гаврил. Нямото крещеше и махаше с ръце. Личеше, че е сърдит. Марко, за да се покаже може би благороден, наля и му подаде чаша вино. Нямото я грабна, хвърли я из вратата и тъй страшно изгледа късето, че то се разтрепера.

– А... ббб... пп-п – вдигна грамаден юмрук Павел и застрашително със светкавичен поглед го показва на пирующите. Цинцаринът излезе из тезгяха.

– Е, хайде, Дядка... Хайде, върви си!

Дядката стана от мястото си.

– Е... като не искаш да ни попееш – върви си! През море ти вечеря!
– рече Пелинко. Гаврил почна да се разправя с ръце с Нямото.

Дядката пазеше равновесие всред кръчмата и викаше на цинцарина:

– Пиши... там... колко имам?

– Не! Плати си, Дядка, не може така!

– Нямам... Пиши и мълчи, че виждаш ли тоя немия – може да ни пребие и двамата.

Павел улови баща си, измъкна из пояса му вителя, с който връзват снопи, и си тръгна. Дядката поиска да тръгне след него. Павел силно заломоти нещо, махна с ръка и излезе бързо.

– Не ще ме, магарето! Грехота е, вика, да ида пиан на нивата, дето се ражда хлябът... Ех, има право... умен е мой Павел! И защо ли ме не би? Падаше ми се!

Дядката пак седна на мястото си. Гаврил му подаде чашата.

– Пий... Павел е по-умен от тебе... много по-умен.

– Много по-умен е... На майка си се е метнал, бог да я прости!... Ех! Имала глава да пати!

– Ще си намериш друга, бе Дядка – почна да се смее Марко.

– Ти да мълчиш, къосе – погледна го накриво Дядката. – Няма да се женя вече... Мина – всичко мина!

– Да оженим тебе, Марко – изсмя се гръмко Гаврил. – Оная нескопосница те напусна, ама друга ще ти намерим...

– Къосе, кажи си право, защо те напусна Станка, а? Тук сме сами. И ожени се, проклетията! Година да я водиш и пак да те напусне. Се има някакви причини – почна да го закача Пелинко.

– Причини, дяволите – причини – възрази Марко.

– Ами, истина ли, като се оженила повторно, пак мома излязла, а? – лукаво подмигаа Пелинко.

Общ гръмлив и продължителен хохот процепа кръчмата. Дядо Йорго се събуди и почна да трие очите си. Марко се разпусва ужасно. Това разсмя още повече другарите му. Той удари няколко пъти по масата и тръгна да си отива.

– Като сте такива магарета – сбогом!

– Марко, стой! Ще попея – завика след него Дядката.

Марко се повърна и се засмя.

Пелинко извади кавала и почна да го сглобява.

Денят вече преваляше. Горещината навън бе отслабнала и из полето на вълни се донасяха тъжни жътварски песни.

– Пелинко, засвири бе! Защо се таиш от одевете? – рече Гаврил.

– Тъй – свири! Така те искам – обади се Дядката.

– Някоя жална подкарай – поиска Марко.

Пелинко мълчаливо го погледна и като наведе глава, положи устни на кавала. Всички се умълчаха. Дядо Йорго седна на хамбара и впери очи в свиреца. Цинцаринът се подпря до тезгяха. Пелинко вдъхновено полусклопи очи и наду кавала.

Първите звуци зашумяха като дълбока и продължителна въздишка и полека-лека загаснаха, сякаш потънаха в едно безкрайно море от страсти и скърби. После отново по-тъжно и по-високо се подеха, падаха на сърцето, взимаха душата и като вълшебни и дивни сънища я унасяха и увеличаха в своите леки вълни. Всички се спогледаха и сякаш всички разбраха своите потайни мъки... Свирецът беше преbledнял. Дядката извади кърпа и почна да брише очите си. Дядо Йорго слушаше с отворени уста. Цинцаринът мечтаеше. Гаврил беше се подпрял на тезгяха, с изкривена глава, като че хвърчи нейде високо-високо, и унесен бе склонил клепки. Очите на Марко бяха се удвоила. А кавалът все повече и повече унасяше. Той хващаше най-тънките, най-нежните и най-потайните желаниа и скърби на душата, разтапяше я в своите дивни звукове и говореше, говореше и разказваше нещо умилително, безкрайно тъжно, то тъй хубаво и тъй чисто!

И от един път свърши. Менците на тезгяха отгласиха последния звук...

Една минута никой не продума. Всички мълчеха в някакво очакване. Пелинко хвърли тържествуващ поглед и изпи чашата си.

– Бог да те убие, бе Пелинко! – провикна се въодушевен Марко.

– Това се вика изкуство, на! А вие... пей, пей... Колко ти струва моя глас! проговори плачливо Дядката, чиито очи бяха мокри.

Гаврил само въздъхна и поръча вино. Дядо Йорго мълчаливо и учудено клатеше глава и църкаше със зъби, После всички отново зашумяха, заговориха за жени, за работа, за турци, за политика.

Денят беше минал и слънцето клонеше да заседне. Пелинко отново наду кавала. Една игрива весела песен се разлетя като вихър из кръчмата и превърна настроението. Дядката стана и почна тежко да играе, като гледаше в краката си и подвикваше: „Ух, ха-ха... де, удри... ух, ха-ха!“ Марко се улови до него толкова весел, че зеленият му зъб съвсем излезе навън. Гаврил ги гледаше, смееше се гръмко и ги насърчаваше.

– Тъй!... Газете!... Ха, Дядка... карай, хвърли елека... така... ха-ха-ха!

Кръчмата ехтеше от смеха му.

Пелинко отведнаж скърши свирнята и подкара пак тъжна. Игралците седнаха по местата си и почнаха да се препират. Гаврил им даде знак да мълчат. Кавалът отново ги унесе...

Слънцето бе зашло. Аз взех сбогом и си излязох. Навън беше хладно и хубаво. Запад гореше в огън. Над полето лежеше една приятна хладина. Морни жътварки със смях и песни се връщаха в село на весели групи... Упътих се през ливадите надолу към моето село. Запад полака-лека побеляваше и над полето лягаше успокоителна вечерна сянка. Из тръсталака на реката звънливо крякаха жаби и гласът им дружно трептеше над полето като ек от хиляди челичени звънчета. Нейде се чу и заглъхна мъжка песен. Наоколо свиреха щурци. Стъмни се. Песните замлъкнаха. В небето наизскачаха звезди. Далече някъде засвири неопитно овчарче и запя:

Керо, да-ли, да-ли, да-ли,
Керо, да-ли да дой-да...
Посме всичко се потаи.

КРАЙ

Публикуван за пръв път в Летописи, IV, кн. 5, март 1903, с. 99–102 под заглавие: Един летен ден. Разказ от Елин Пелин. Със същото заглавие и с доста стилистични поправки включен в Разкази, т. I, 1904, с. 16–22, и почти без изменения в следните издания на Разкази.

Първообразите на някои от лицата в разказа несъмнено се коренят в наблюдаваната в родното село на писателя действителност. Племеникът на Елин Пелин д-р Ив. Велков съобщава: „Сборището [в Байлово] беше кафене «При чичо Петър с благите думи», гдето главният събеседник бе сам чичо Петър... Срещу кафенето, в близката съседна кръчма, се застояваше Дядката, по пътя минаваше и ръкомахаше неговият син – Павел Нямото; тук беше и Лукан «с тихия и равен говор», после Марко и всички други герои от «Летен ден»“ (Ив. Велков. Неговата родна къща. – Литературен фронт, бр. 33, 16. IV. 1949). – С новото заглавие, което дава име и на целия първи том, и след цялостна преработка включен в С1¹, 1938. Някои поправки при преработката за С1: „крайно отегчителен“ става „нерадостен“; „единствената суха и висока топола“ – „полусухата топола“; „анемичните лица“ – „жълтите лица“; „А времето душно и тежко“ – „Денят бе душен и тежък“; „Аз стигнах на ханчето тъжен и морен“ – „Отбих се на ханчето край шосето“. Зачеркнати са: от характеристиката на жителите на Горно Ровинище – „които много работят, но много и пият“; в характеристиката на Марко – „[Сивите му оченца играеха весело и подвижно] като на маймуна“; на Гаврил – „Неговата внушителна външност криеше една строга и повелителна натура“; вместо „и понеже обичаше жените, успя да създаде много славни истории за себе си“ – „Обичаше жените и си имаше истории“. Силно е съкратена репликата на Дядката при отказа му да пее. Зачеркната е и част от разговора на Дядката с Гаврил, общите разсъждения. При отказа да плати, Дядката казва на цинцарина според първоначалния текст: „Нямам... Куче!... Два бельовци впрягам бе, не вярваш ли ме!...“ Стегнато и опростено е и описанието на свиренето на Пелинко.

Сканиране, разпознаване и редакция: Ивет Костова, 2008

Публикация:

Елин Пелин. Съчинения, том I – Разкази 1901–1906

Редактор: Светла Гюрова

Издателство „Български писател“, 1972 г.

ДПК „Димитър Благоев“ – София

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/5263>]